

Силабус навчальної дисципліни

**«ЕТНОГЕНЕЗ ТА РАННІ ЕТАПИ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯН
ЗА ДАНИМИ АРХЕОЛОГІЇ»**

Галузь знань:	03 - гуманітарні науки.
Спеціальність:	032 — історія та археологія.
Рівень вищої освіти:	третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.
Освітня кваліфікація:	Доктор філософії.
Форма навчання:	стаціонарна/заочна.
Розробники:	к.і.н. Олег ПЕТРАУСКАС, к.і.н. Андрій СКИБА

Кількість кредитів ЄКТС:	3.
Програма навчання:	12 тижнів
Мова викладання:	українська.
Форма оцінювання:	залік.

Обсяг – 90 годин

лекцій 16 годин

семінарів 14 годин

самостійної роботи 60 годин

Київ - 2022

ЗМІСТ

I. Структура дисципліни.

I.1. Анотація дисципліни.

II. Організація навчання.

II.1. Календарно-тематичний план.

II.2. Тематичний план.

II.3. Література для вивчення дисципліни.

II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

III. Форми та методи контролю.

III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.

III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.

III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.

III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

IV. Політика доброчесності.

I. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

I.1. Анотація дисципліни.

Курс «Етногенез та ранні етапи історії слов'ян за даними археології» є однією з базових дисциплін для опанування знаннями з археології та історії України періоду від рубежу ер до появи києворуської держави, пов'язаного з генезисом та історичним становленням давніх слов'ян та початками етногенезу українців.

У курсі «Етногенез та ранні етапи історії слов'ян за даними археології» розглядаються основні етапи формування та історичного розвитку давніх слов'ян. Курс включає три основні блоки питань: 1) походження та історичний розвиток давніх слов'ян; 2) культура, господарство та побут східних слов'ян за від рубежу ери до кінця I тис. н.е. за археологічними джерелами; 3) культурна, економічна та військово-політична взаємодія слов'ян з іншими етнічними групами. Розвиток східних слов'ян розглядаються на широкому культурному й історичному тлі.

На прикладі археологічних культур та історичних суспільств, пов'язаних з етногенезом слов'ян розглядаються такі аспекти як палеоекологія, явища культурної трансформації та наступності, міграцій, культурної взаємодії.

Актуальність курсу. Слухачі ознайомляться з сучасними методами різнобічного аналізу різних категорій артефактів, археологічних комплексів та пам'яток. Слухачі курсу довідаються також про новітні підходи та методики реконструкцій екологічно-господарської моделі давнього населення, культурних та етнічних процесів.

Мета і завдання курсу: Слухачі оволодіють спеціальними знаннями з проблем формування й історичного розвитку слов'ян, слов'янської археології, ознайомляться з основними концепціями походження слов'ян, проблемами етнічних міграцій, міжетнічної та культурної взаємодії, проблемами формування державності. Передбачається розвиток аналітичного й синтетичного мислення, навичок критичного аналізу джерел та концепцій.

Міждисциплінарна координація: Палеоекологія, етнологія, номадистика, антропологія, мистецтвознавство, палеолінгвістика, дані гідронімії, топонімії, свідчення античних та середньовічних авторів, дані з палеогеографії стародавньої Європи та євразійського степового поясу.

II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

I.1. Календарно-тематичний план.

теми	заняття	дата
Тема 1. ЗАРУБИНЕЦЬКА ТА ІНШІ ЛАТЕНІЗОВАНІ КУЛЬТУРИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ.	Лекція 1	січень
Тема 2. ПАМ'ЯТКИ ПІЗНЬОЗАРУБИНЕЦЬКОГО КОЛА СЕРЕДИНИ I – II ст. н.е. ЯК ПРИКЛАД КУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.	Лекція 2	січень
Тема 3. КИЇВСЬКА КУЛЬТУРА – КУЛЬТУРА СЛОВ'ЯН РИМСЬКОГО ПЕРІОДУ.	Лекція 3	січень
Тема 4. ЧЕРНЯХІВСЬКА КУЛЬТУРА.	Лекція 4	лютий
Тема 5. ПЕРІОД ВЕЛИКОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ ТА ВЕЛИКЕ РОЗСЕЛЕННЯ СЛОВ'ЯН.	Лекція 5	лютий
Тема 6. СЛОВ'ЯНСЬКІ КУЛЬТУРИ V – VII ст.	Лекція 6	лютий
Тема 7. СЛОВ'ЯНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ КІНЦЯ VII – X ст. СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІПРОВ'Я ТА ДНІПРОВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ.	Лекція 7	березень
Тема 8. РАЙКОВЕЦЬКА КУЛЬТУРА VIII -X ст. СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ПЛЕМЕНА НАПЕРЕДОДНІ УТВОРЕННЯ КИЄВО-КУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.	Лекція 8	березень
Зарубинецька та інші латенізовані культури Центральної і Східної Європи.	Семінар 1	березень
Пам'ятки пізньозарубинецького кола середини I – II ст. н.е. як приклад культурної трансформації. Київська культура.	Семінар 2	березень
Черняхівська культура.	Семінар 3	квітень
Період Великого переселення народів та Велике розселення слов'ян.	Семінар 4	квітень
Слов'янські культури V – VII ст.	Семінар 5	квітень
Слов'янські пам'ятки кінця VII – IX століття Середнього Придніпров'я та Дніпровського Лівобережжя.	Семінар 6	квітень
Райковецька культура VIII – X ст. Східнослов'янські племена напередодні утворення Києво-Руської держави.	Семінар 7	квітень
Написання дослідницької роботи	Самостійна робота	січень-квітень
Залік		кінець квітня

II.2. Тематичний план.

№ з/п	Теми занять	Кількість годин
Лекція 1	<p>Тема 1. Зарубинецька та інші латенізовані культури Центральної і Східної Європи.</p> <p>Наступність між достеменно слов'янськими культурами раннього середньовіччя (культурами історичних слов'ян) та старожитностями більш ранніх періодів археологічно простежується починаючи з рубежу ер. Першою в цьому ряду є зарубинецька культура. Значні кельтські впливи, під якими вона була сформована, об'єднують її з низкою інших латенізованих культур Центральної та Східної Європи – пшеворською, оксивською, ясторфською, поенешті-лукашівською. В лекції характеризуються ареал, типи пам'яток, їх географічні умови, житлобудівництво, поховальна обрядовість, господарство та суспільний розвиток, основні категорії археологічних матеріалів, притаманні зарубинецькій культурі, а також паралелі з іншими археологічними культурами. Басейн Дніпра в його середній та верхній течії, з яким був пов'язаний ареал зарубинецької культури, відіграв ключову роль в етногенезі слов'янських племен. Дніпро з його притоками Прип'яттю та Десною слугував основними артеріями, що пов'язували праслов'янські племена як між собою так, і з античною цивілізацією Надчорномор'я, а також з германськими, балтськими та фінськими племенами. Окрему увагу приділено зарубинецьким городищам та їх ролі як військово-адміністративних та торгівельних центрів.</p> <p>Література:</p> <p>Археология Украинской ССР : в 3 т. / АН УССР, Ин-т археологии ; гл. редкол.: И. И. Артеменко (гл. ред.) [и др.]. Киев: Наук. думка, 1986.</p> <p>Максимов, Е.В. 1982. Зарубинецкая культура. Киев: Наукова думка.</p> <p>Пачкова, С.П. 2006. Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы. Киев: Наукова думка.</p> <p>Скиба, Л. С. 2001. Пирогівський могильник зарубинецької культури. Київ: Наукова думка.</p> <p>Терпиловський, Р.В., Козак, Д.Н., Абашина, Н.С., Синиця, Є.В. 2011. Давні слов'яни. Археологія та історія. Київ: Стародавній світ.</p>	2 год.
Лекція 2	<p>Тема 2. Пам'ятки пізньозарубинецького кола середини I – II ст. н.е. як приклад культурної трансформації.</p> <p>Ранньоримський період на території Європейського Барбарікуму позначений припиненням існування або суттєвою трансформацією цілої низки латенізованих культур. З розпадом у середині – третій чверті I ст.н.е. класичної зарубинецької культури був пов'язаний процес складної трансформації, що охопив різні сфери життя та призвів до змін в матеріальній культурі та еколого-господарчій моделі. Культурна трансформація супроводжувалась значними міграціями населення, пов'язаними як із заселенням одних регіонів та знелюдненням інших, так і з розширенням освоєних територій в</p>	2 год.

	<p>регіонах, де проживало населення зарубинецької культури класичного періоду. Результатом цих процесів стало формування низки типів пізньозарубинецьких пам'яток. Саме в пізньозарубинецький період з'являється тип житла характерний для наступних слов'янських культур – підквадратна в плані напівземлянка зі зрубною конструкцією стін. Нові дані щодо етнокультурної ситуації в Середньому Придніпров'ї, суспільного розвитку пізньозарубинецького населення регіону та його культурних зав'язків дають матеріали комплексу пам'яток біля сс. Івківці та Бучака (Лиса гора). Характеристика культурного комплексу різних типів пам'яток пізньозарубинецького кола із врахуванням результатів новітніх досліджень, а також аналіз причин та змісту трансформаційних процесів, пов'язаних з їх появою, і є предметом цієї теми.</p> <p>Література: Обломский, А.М., Терпиловский, Р.В., Петраускас, О.В. 1991. Распад зарубинецкой культуры и его социально-экономические и идеологические причины. Киев: Институт археологии. Терпиловский Р.В. 2004. Славяне Поднепровья в первой половине I тысячелетия н.э. Люблин: UMCS.</p>	
Лекція 3	<p>Тема 3. Київська культура - культура слов'ян римського часу. Початок пізньоримського часу на півдні Східної Європи пов'язаний формуванням нових археологічних культур. На основі пам'яток пізньозарубинецького кола формується київська культура III – V ст., яка головним чином стала результатом розвитку місцевих традицій. На півночі дніпровського лісостепу спостерігається взаємопроникнення ареалів київської і черняхівської культур та поширення впливів з боку останньої. Маючи різні типи господарства, населення цих культур займало різні екологічні ніші в межах одного регіону. Одним із аспектів лекції є характеристика системи заселення та еколого-господарчої моделі київської культури. Зі сходженням нанівець латенських впливів в кераміці, відображених в багатому наборі форм лискованого столового посуду, представленого в зарубинецьких старожитностях класичного періоду та уже меншою мірою в пізньозарубинецький час, в київській культурі формується той асортимент груболіпної кераміки, який має паралелі слов'янських культурах раннього середньовіччя. Яскравим самобутнім явищем притаманним київській культурі, а також балтським племенам півночі Східної Європи стали ювелірні вироби кола виїмчастих емалей. Протягом двох останніх десятиріч кількість знахідок цих речей з території України істотно зростає. Серед них виділяються багаті скарби, які маркують племінну верхівку київського суспільства. Визначення витоків стилю притаманного виробам з емалями, шляхів запозичення технологій виготовлення та центрів, звідки відбулося їх розповсюдження є однією з важливих проблем східноєвропейської археології пізньоримського часу.</p> <p>Література: Обломский, А.М. 2002. Днепровское лесостепное Левобережье в позднеимское и гуннское время (середина III - первая половина V в. н.э.). Москва: Наука. Терпиловский, Р.В., Абашина, Н.С. 1992. Памятники киевской культуры. Киев: Наукова думка.</p>	2 год.

	<p>Терпиловський, Р.В., Козак, Д.Н., Абашина, Н.С., Синиця, Є.В. 2011. Давні слов'яни. Археологія та історія. Київ: Стародавній світ.</p> <p>Терпиловский, Р.В. 2004. Славяне Поднепровья в первой половине I тысячелетия н.э. Люблин: UMCS.</p> <p>Шишкін, Р.Г. 1996. Господарство, екологія та населення Середнього Подніпров'я кінця I – V ст.н.е. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Київ.</p>	
Лекція 4	<p>Тема 4. Черняхівська культура.</p> <p>Початок пізньоримського часу на півдні Східної Європи був позначений міграціями, а також масштабною військовою експансією варварських племен на терени Римської імперії, що стала відома як «скіфські війни» (232-270 рр.). На початку III ст. на території сучасних України та Молдови з'являються готські племена, які, просуваючись на південь, вступають в контакт з античним світом, місцевим праслов'янським, дакійським та пізньоскіфським населенням, а також з сарматськими племенами Надчорномор'я. Військові коаліції різних варварських племен, що виникали в ході «скіфських воєн», та їх тісні різнопланові контакти з Римською імперією відіграли важливу роль у формуванні поліетнічної черняхівської культури – одного з найяскравіших явищ в археології Європейського Барбарікуму. Культура типу Черняхів – Синтана де Муреш (III- сер. V ст.) є прикладом соціокультурного явища, в складанні якого на перший план виходять міжетнічна взаємодія та культурний вплив з боку римської цивілізації. Культурно-економічним феноменом стало широке розповсюдження та масове виробництво кружалної кераміки. Запозичені здобутки провінційно-римської культури в техніці землеробства дозволили черняхівському населенню створити якісно нову екологічно-господарчу модель та опанувати раніше майже незаселені міжрічкові чорноземні рівнини. Характеристика системи заселення, господарства та технічних інновацій черняхівської культури є одним з важливих аспектів даної теми. Тісні культурні та торгівельно-економічні зв'язки з римським світом ілюструють нові дослідження ремісничого центру в Комарові (Чернівецька область). До важливих проблем вивчення черняхівської культури належать її етнічна структура, а також співвідношення культурного комплексу сформованого під римськими впливами, спільного для її населення, та елементів традиційної культури, притаманної тим чи іншим етнічним спільнотам, що входили до її складу. До останніх належать ліпний посуд, а також значною мірою житлобудівництво та поховальна обрядовість. Черняхівська культура є відображенням унікальної соціокультурної та етнополітичної моделі, що змогла успішно проіснувати протягом близько двохсот років. Механізми її формування є одним з ключових аспектів для розуміння культурно-історичних процесів пізньоримської доби в Європі.</p> <p>Література:</p> <p>Баран, В.Д. 1981. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. Київ: Наукова думка.</p> <p>Вакуленко, Л.В. 2010. Українські Карпати у пізньоримський час. Київ: ІА НАН УКРАЇНИ.</p> <p>Козак, Д. 2008. Венеди. Київ: Корівн Пресс.</p>	2 год.

	<p>Иордан. О происхождении и деяниях гетов. "Getica". Вступительная статья, перевод, комментарий Е.Ч. Скржинской. Москва, 1960.</p> <p>Любичев, М.,В. 2019. Ранняя история днепро—донецкой лесостепи I—V веков. Харьков: Естет Принт. (Ostrogothica—Seri, 2).</p> <p>Магомедов, Б.В. 2001. Черняховская культура. Проблема этноса. Lublin.</p> <p>Bierbrauer, V. 1999. Die ethnische Interpretation der Sintana de Mures—Černjachov—Kultur. В: G.Gomolka—Fuchs (Hrg.). Die Sintana de Mures—Černjachov—Kultur (Akten des Internationalen Kolloquiums in Caput vom 20. bis 24. Oktober 1995), Bonn, S. 211—238.</p> <p>Petrauskas, O. V. 2003. Die Gräberfelder der Černjachov—Kultur von Kosanovo und Gavrilovka — eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten. Bericht der Römisch—Germanischen Kommission, 83, S.224—351.</p>	
Лекція 5	<p>Тема 5. Період Великого переселення народів та Велике розселення слов'ян.</p> <p>Велике переселення народів, яким було ознаменоване завершення доби пізньої античності, призвело до докорінної зміни політичної та етнокультурної мапи Європи. Масові міграції, в яких брали участь як кочові, так і осілі племена, являють собою один з найцікавіших етноісторичних феноменів. Початок Великого переселення народів в Європі був пов'язаний із вторгненням у 375 р. гунів до Північного Причорномор'я. Гунська навала спричинила міграції готських племен, аланів, вандалів та інших.</p> <p>Крім багатьох спустошень цей період був позначений появою яскравих мистецьких явищ, що поширювались на значних територіях. Серед них поліхромний стиль гунської доби. Наступний постгунський етап Великого переселення був ознаменований експансією протобулгарських племен, що розпочалася у 60-их рр. V ст. До наймасштабніших міграційних явищ початку раннього середньовіччя належить і військово-колонізаційна експансія слов'ян VI – початку VII ст., з якою був ознаменований їх вихід на історичну арену. Знаковими подіями цього періоду стали також переселення аварів та лангобардів. Важливим аспектом цієї теми є висвітлення даних писемних джерел VI – VII ст. століття про слов'ян, зокрема, їх географію, суспільний устрій, культуру.</p> <p>Література:</p> <p>Баран, В. Д. 1998. Давні слов'яни. Київ: Альтернативи.</p> <p>Брайчевський, М.Ю. 1991. Антська проблема в контексті візантійської історії. Археологія, 2.</p> <p>Грушевський, М.С. 1991. Т. I. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка.</p> <p>Дестунис Г.С. Сказания Приска Панийского // Уч. зап. II отд. Академии наук. – Спб., 1861. – Кн. 7. – Вып. 1. – С. 6-107.</p> <p>Орлов, Р.С. 1985. Культура кочевников IV-VIII вв. В: Баран В.Д. (ред). Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н.э. Киев: Наукова думка, с. 98-105.</p> <p>Мончинська, М. 2009. Велике переселення народів. Історія неспокої епохи IV та V століть. Київ: Софія.</p> <p>Мишулин, А.В. 1941. Древние славяне в отрывках греко-римских</p>	2 год.

	<p>и византийских авторов по VII в. н.э. Вестник древней истории, 1, с. 231-280.</p> <p>Godlowski, K. 1979. Z badan nad zagadnieniem rozprzestrzenia slowian v V-VI w. n.e. Krakow.</p> <p>Werner J. 1956. Beiträge zur Archäologie des Attila—Reiches. München.</p>	
Лекція 6	<p>Тема 6. Слов'янські культури V – VII ст.</p> <p>В V – VI ст. на території Лісостепу на півдня лісової зони Східної Європи формується низка достеменно слов'янських археологічних культур, представлених пам'ятками празького, пеньківського та колочинського типів. Слов'яни також, вочевидь, переважали серед населення, що залишили пам'ятки дзедзіцької культури межиріччя Вісли та Ельби, та культури Іпотешт-Кіндешт-Черел Пруто-Дунайського межиріччя. Географія слов'янських культур, система заселення та господарство ранньосередньовічних слов'ян. Характеристика керамічних традицій, житлобудівництва та поховальної обрядовості. Новим явищем в археології півдня східної Європи стала поява VI – VII ст. низки укріплених центрів, серед яких Зимне, Селіште, Кровинка, Хотомель. З цим же періодом пов'язані і початки Києва. За результатами нових досліджень буде висвітлено питання локалізації найдавнішого київського городища. У ранньослов'янській проблематиці до ключових належить проблема генезису культур V – VII ст. та їх співвідношення з культурами пізньоримського періоду. Яскравим явищем слов'янської археології початку раннього середньовіччя є так звані «антські старожитності», представлені скарбами мартинівського кола, а також одиничними знахідками виробів зі срібла та бронзи, поширених головним чином на території Середнього Придніпров'я і Дніпровського Лівобережжя. Стили та художні мотиви слов'янської металопластики відбивають широку культурну взаємодію з германськими, балтськими племенами, тюркомовними кочовиками та Візантією. Частина цих речей разом з предметами озброєння належить до елементів воїнської культури слов'ян та являють собою відображення військово-політичних реалій початку раннього середньовіччя. Дискусійною залишається проблема ототожнення слов'янських археологічних культур V – VII ст. з етнополітичними об'єднаннями слов'ян відомими за писемними джерелами. В контексті цієї проблеми буде приділено увагу аналізу підходів до історичної інтерпретації археологічних явищ.</p> <p>Література:</p> <p>Ауліх В.В. 1972. Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI-VII ст. в Західній Волині. Київ: Наукова думка.</p> <p>Баран. В.Д. 1988. Пражская культура Поднестровья (по материалам поселения Рашков III). Киев.</p> <p>Баран В.Д. 1972. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. Киев.</p> <p>Березовец Д.Т. 1963. Поселения уличей на р. Тясмине. Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 145-208.</p> <p>Винокур І.С. 1999. Анти і склавіни у світлі нових археологічних досліджень. Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тис. н.е. Київ-Львів, с. 61-67.</p> <p>Въжарова Ж. 1976. Славяни и прабългари по данни на некрополите</p>	2 год.

	<p>от VI-XI в. на территории на България. София.</p> <p>Приходнюк О.М. 1998. Пеньковская культура. Воронеж: Воронежский университет.</p> <p>Рафалович И.А. 1972. Славяне V-IX вв. в Молдавии. Кишенёв: Штиинца.</p> <p>Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. К., 1990.</p> <p>Сухобоков О.В., Юренко С.П. 1978. Этнокультурные процессы на территории Левобережной Украины в I тысячелетии н.э. Проблемы этногенеза славян. Москва: Наука, с. 31-57.</p> <p>Терпиловский Р.В. 1986. Колочинская культура .Археология Украинской ССР, том III, Киев, с. 167-174.</p> <p>Терпиловский, Р.В. 2004. Славяне Поднепровья в первой половине I тысячелетия н.э. Люблин: UMCS.</p> <p>Терпиловський Р.В., Козак Д.Н., Абашина Н.С., Синиця Є.В. 2011. Давні слов'яни. Археологія та історія. Київ.</p> <p>Хавлюк П.И. 1963. Раннеславянские Семенки и Самченцы в среднем течении Южного Буга. Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 320-350.</p> <p>Приходнюк О.М. 2001. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.). Київ-Чернівці: Прут.</p>	
Лекція 7	<p>Тема 7. Слов'янські пам'ятки кінця VII – X століття Середнього Придніпров'я та Дніпровського Лівобережжя.</p> <p>Пеньківська та колочинська культури V – VII ст. не отримали прямого продовження серед археологічних старожитностей останньої чверті I тис. Етнокультурна ситуація на теренах Середнього Дніпра та Дніпровського Лівобережжя наприкінці третьої – на початку останньої чверті I тис. мала складніший характер. В цей період тут відомі пам'ятки сахнівсько-волинцівського кола. До них, крім поселення Сахнівка, зокрема належать відповідні культурно-хронологічні горизонти Стецівки, Хітців, Обухова II та VII, Олександрівки I, Ходосівки, поселень Луг I та II поблизу с. Пеньківка, Старокиївської гори. Особливим археологічним явищем, що належить до цього періоду, є Пастирське городище. Предмети художньої металопластики та кружальний посуд, виготовлені на Пастирському, поширювались далеко за його межі. . На рубежі VII-VIII ст. формується новий типологічно-стилістичний комплекс прикрас та деталей одягу, відомий як «антські старожитності» другої групи. Він знайшов відображення в скарбах кола Пастирського-Харівки. Наприкінці VIII – на початку IX ст. на правому березі Середнього Дніпра та на Дніпровському Лівобережжі набуває поширення кружальний посуд волинцевського типу. На сьогодні залишаються відкритими питання походження та центрів виготовлення цієї кераміки. На пам'ятках волинцевської культури нові риси з'являються також в житлобудівництві та поховальній обрядовості. В другій половині IX ст. на основі волинцевських старожитностей формується роменська культура. Роменський керамічний комплекс позначений значною морфологічною близькістю з волинцевським, разом з тим перестає виготовляти кружальний посуд. Зазнає змін поховальна обрядовість, для якої стають характерними підкурганні кремації. Визначальним елементом поселенських</p>	2 год.

	<p>структур роменської культури стають городища.</p> <p>Література:</p> <p>Абашина Н.С. 2004. Ранньослов'янські житла поселення Обухів II. Археологія давніх слов'ян. Київ, с. 277-300.</p> <p>Абашина Н.С., Скиба А.В. 2003. Кераміка раннеславянського поселення Обухов VII в Киевском однепровье. Stratum, 5.</p> <p>Кравченко Н.М. 1979. Исследование славянских памятников на Стугне. Славяне и Русь. Киев, с. 74-92.</p> <p>Петров В.П. 1963. Стецовка, поселение третьей четверти I тысячелетия н.э. (по материалам раскопок 1956-1958 гг. в Потясминье). Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 209-233.</p> <p>Приходнюк О.М. 1980. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI-IX ст. н.е. Київ: Наукова думка.</p> <p>Приходнюк О.М. 2005. Пастирське городище. Київ-Чернівці, Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. К., 1990.</p> <p>Ляпушкин И.И. 1961. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа. Материалы и исследования по археологии СССР, 104, с. 44-69.</p> <p>Ляпушкин И.И. 1968. Славяне Восточной Европы накануне образования Древнерусского государства (VIII – первая половина IX вв.). Материалы и исследования по археологии СССР, 152, с. 36-65.</p> <p>Петрашенко В.О. 1989. Волинцевська культура на Правобережному Подніпров'ї (за матеріалами Ходосівського поселення). Археологія, 2, с. 32-44.</p> <p>Сухобоков О.В., Юренко С.П. 1978. Этнокультурные процессы на территории Левобережной Украины в I тысячелетии н.э. Проблемы этногенеза славян. Москва: Наука, с. 31-57.</p>	
Лекція 8	<p>Тема 8. Райковецька культура VIII – X ст. Східнослов'янські племена напередодні утворення Києво-Руської держави.</p> <p>Райковецька культура виникає на основі празьких старожитностей V – VII ст. Разом з тим, процеси формування цієї культури в різних частинах її ареалу мали різний характер. Там, де райковецьким пам'яткам передували празькі (Середній та Верхній Дністер, Прип'ятське Полісся, Західний Буг, Закарпаття), в цілому спостерігається продовження еволюції тих же культурних типів (житлобудівництва, керамічного комплексу, поховальної обрядовості). Більш значні культурні зміни на території Середнього Придніпров'я та Південного Побужжя, де в попередній період були відомі пеньківські старожитності або пам'ятки змішаного типу. В першу чергу, це відбилось в керамічному комплексі. Прикладом пам'ятки змішаного типу, що поєднує риси як райковецької, так і волинцевської культур є поселення Обухів II в Київському Придніпров'ї. Виразної самобутності райковецька кераміка набуває із появою в IX ст. примітивнокрюжального посуду, оздобленого характерним лінійно-хвилястим орнаментом. Такий посуд стає кількісно домінантним в X ст. З періодом IX – X ст. пов'язане і суттєве зростання</p>	2 год.

	<p>кількості городищ, які стають масовим явищем. Характерною рисою поховальної обрядовості райковецької культури стає курганна традиція. Актуальною залишається проблема зміни райковецької культури давньоруською. Значна частина райковецьких городищ та поселень припиняє існування в останній чверті IX – X ст. Очевидно, це було пов'язано з утвердженням влади київських князів та ліквідацією центрів племінних княжінь. Одним з аспектів цієї теми є передумови та зародження державності у східних слов'ян. Окрема увага буде приділена етнічним процесам на півдні Східної Європи в останній чверті I тис. н.е.</p> <p>Література:</p> <p>Брайчевський, М.Ю. 1968. Походження Русі. Киев: Наукова думка.</p> <p>Грушевський, М.С. 1991. Історія України-Руси. Том I. Київ: Наукова думка.</p> <p>Літопис руський. 1990. Київ: Либідь.</p> <p>Петрашенко, В.О. 1992. Слов'янська кераміка VIII-IX ст. Правобережжя Середнього Подніпров'я. Київ.</p> <p>Приходнюк, О.М. 1980. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI-IX ст. н.е. Київ: Наукова думка.</p> <p>Рафалович, И.А. 1972. Славяне V-IX вв. в Молдавии. Кишенёв: Штиинца.</p> <p>Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. 1990. Київ.</p> <p>Терпиловський, Р.В., Козак Д.Н., Абашина Н.С., Синиця Є.В. 2011. Давні слов'яни. Археологія та історія. Київ.</p> <p>Залізняк, Л.Л. 1996. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність Пам'ять століть, 2, с.2-14.</p> <p>Пріцак, О. 1997. Походження Русі. Том I. Київ: Обереги.</p>	
Семінар 1	<p>Зарубинецька та інші латенізовані культури Центральної і Східної Європи.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Географія пам'яток зарубинецької культури. Локальні особливості системи заселення. 2. Городища та поселення зарубинецького типу. Житлобудівництво. 3. Поховальний обряд. 4. Кераміка зарубинецької культури. 5. Господарство зарубинецького населення. <p>Література:</p> <p>Археология Украинской ССР : в 3 т. / АН УССР, Ин-т археологии ; гл. редкол.: И. И. Артеменко (гл. ред.) [и др.]. Киев: Наук. думка, 1986.</p> <p>Максимов, Е.В. 1982. Зарубинецкая культура. Киев: Наукова думка.</p> <p>Пачкова, С.П. 2006. Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы. Киев: Наукова думка.</p> <p>Скиба, Л. Є. 2001. Пирогівський могильник зарубинецької культури. Київ: Наукова думка.</p>	2 год.

	Терпиловський, Р.В., Козак, Д.Н., Абашина, Н.С., Синиця, Є.В. 2011. Давні слов'яни. Археологія та історія. Київ: Стародавній світ.	
Семінар 2	<p>Пам'ятки пізньозарубинецького кола середини I – II ст. н.е. як приклад культурної трансформації. Київська культура.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Міграції та зміни в системі заселення у пізньозарубинецький час. Внутрішня та зовнішня колонізація. 2. Типи пам'яток пізньозарубинецького кола. 3. Поселення та житлобудівництво пізньозарубинецького періоду та київської культури. 4. Керамічний комплекс пам'яток пізньозарубинецького кола та київської культури. 5. Поховальні пам'ятки пізньозарубинецького типу та генезис поховального обряду київської культури. 6. Характер та чинники етно-культурних й соціальних змін у I ст. н.е. <p>Література: Обломский, А.М., Терпиловский, Р.В., Петраускас, О.В. 1991. Распад зарубинецкой культуры и его социально-экономические и идеологические причины. Киев: Институт археологии. Поздnezарубинецкие памятники на территории Украины (вторая половина I – II в. н.э.). Раннеславянский мир, 12, Москва: ИА РАН, 2010. Терпиловский Р.В. 2004. Славяне Поднепровья в первой половине I тысячелетия н.э. Люблин: UMCS. Шишкін, Р.Г. 1996. Господарство, екологія та населення Середнього Подніпров'я кінця I – V ст.н.е. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Київ.</p>	2 год.
Семінар 3	<p>Черняхівська культура.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Географія черняхівської культури. 2. Поселення та житлобудівництво. 3. Поховальний обряд. 4. Черняхівський керамічний комплекс та шляхи його формування. Римський імпорт в черняхівській культурі. 5. Господарчо-екологічна модель черняхівської культури. 6. Етнічна належність та проблема формування черняхівської культури. <p>Література: Баран, В.Д. 1981. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. Київ: Наукова думка. Вакуленко, Л.В. 2010. Українські Карпати у пізньоримський час. Київ: ІА НАН УКРАЇНИ. Козак, Д. 2008. Венеди. Київ: Корівн Пресс. Любичев, М.В. 2019. Ранняя история днепро—днецкой лесостепи I—V веков. Харьков: Естет Принт. (Ostrogothica—Seri, 2). Магомедов, Б.В. 2001. Черняховская культура. Проблема этноса. Lublin. Щукин, М.Б. 2005. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет. Bierbrauer, V. 1999. Die ethnische Interpretation der Sintana de Mures—Černjachov—Kultur. В: G.Gomolka—Fuchs (Hrg.). Die Sintana de Mures—Černjachov—Kultur (Akten des Internationalen</p>	2 год.

	<p>Kolloquiums in Caput vom 20. bis 24. Oktober 1995), Bonn, S. 211—238.</p> <p>Petrauskas, O. V. 2003. Die Gräberfelder der Černjachov—Kultur von Kosanovo und Gavriloška — eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten. Bericht der Römisch—Germanischen Kommission, 83, S.224—351.</p>	
Семінар 4	<p>Період Великого переселення народів та Велике розселення слов'ян.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Гунське вторгнення в Надчорномор'я та міграції германських та аланських племен. 2. Поліхромний стиль гунської доби. 3. Слов'янські етнополітичні об'єднання та їх географія за даними авторів VI – початку VII ст. 4. Суспільний лад життя, побут, господарство, військова справа ранньосередньовічних слов'ян за писемними джерелами. 5. Військово-колонізаційна експансія слов'ян та колонізація Балкан і Подунав'я. <p>Література:</p> <p>Вернер, И. 1972. К происхождению и распространению антов и склавинов. Советская археология, 4.</p> <p>Баран, В. Д. 1998. Давні слов'яни. Київ: Альтернативи.</p> <p>Брайчевський, М.Ю. 1991. Антська проблема в контексті візантійської історії. Археологія, 2.</p> <p>Грушевський, М.С. 1991. Т. I. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка.</p> <p>Орлов, Р.С. 1985. Культура кочевников IV-VIII вв. В: Баран В.Д. (ред). Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н.э. Киев: Наукова думка, с. 98-105.</p> <p>Мончинська, М. 2009. Велике переселення народів. Історія неспокої епохи IV та V століть. Київ: Софія.</p> <p>Мишулин, А.В. 1941. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских авторов по VII в. н.э. Вестник древней истории, 1, с. 231-280.</p> <p>Петраускас, О.В. 2021. Черняхівська культура та гуни (за матеріалами археологічних пам'яток України). Археологія, 2, с. 15-32.</p> <p>Godlowski, K. 1979. Z badan nad zagadnieniem rozprzestrzenia slowian v V-VI w. n.e. Krakow.</p> <p>Werner, J. 1956. Beiträge zur Archäologie des Attila—Reiches. München.</p>	2 год.
Семінар 5	<p>Слов'янські культури V – VII ст.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Празька, пенківська та колочинська культури. Географія та система заселення. 2. Поселення та житлобудівництво слов'янських племен початку раннього середньовіччя. 3. Поховальні пам'ятки. 4. Керамічний комплекс. 5. Господарство та ремесла. <p>Література:</p> <p>Ауліх, В.В. 1972. Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI-VII ст. в Західній Волині. Київ: Наукова думка.</p>	2 год.

	<p>Баран. В.Д. 1988. Пражская культура Поднепровья (по материалам поселения Рашков III). Киев.</p> <p>Баран, В.Д. 1972. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. Київ.</p> <p>Березовец Д.Т. 1963. Поселения улличей на р. Тясмине.</p> <p>Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 145-208.</p> <p>Винокур, І.С. 1999. Анти і склавіни у світлі нових археологічних досліджень. Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тис. н.е. Київ-Львів, с. 61-67.</p> <p>Въжарова, Ж. 1976. Славяни и прабългари по данни на некрополите от VI-XI в. на териториата на България. София.</p> <p>Приходнюк, О.М. 1998. Пеньковская культура. Воронеж: Воронежский университет.</p> <p>Рафалович, И.А. 1972. Славяне V-IX вв. в Молдавии. Кишенёв: Штиинца.</p> <p>Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. К., 1990.</p> <p>Сухобоков, О.В., Юренко С.П. 1978. Этнокультурные процессы на территории Левобережной Украины в I тысячелетии н.э. Проблемы этногенеза славян. Москва: Наука, с. 31-57.</p> <p>Терпиловский, Р.В. 1986. Колочинская культура .Археология Украинской ССР, том III, Киев, с. 167-174.</p> <p>Терпиловский, Р.В. 2004. Славяне Поднепровья в первой половине I тысячелетия н.э. Люблин: UMCS.</p> <p>Терпиловський, Р.В., Козак Д.Н., Абашина Н.С., Синиця Є.В. 2011. Давні слов'яни. Археологія та історія. Київ.</p> <p>Хавлюк П.И. 1963. Раннеславянские Семенки и Самченцы в среднем течении Южного Буга. Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 320-350.</p> <p>Приходнюк, О.М. 2001. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.). Київ-Чернівці: Прут.</p>	
Семінар 6	<p>Слов'янські пам'ятки кінця VII – IX століття Середнього Придніпров'я та Дніпровського Лівобережжя.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Кераміка пам'яток сахнівсько-волинцевського кола. 2. Пастирське городище. Планіграфія та укріплення. Житлобудівництво. 3. Ремесла та ювелірне мистецтво. 4. Поселення та житлобудівництво волинцевської культури. 5. Волинцевський керамічний комплекс. 6. Поховальний обряд. 7. Поселення та городища роменської культури. Житлобудівництво. 8. Поховальні пам'ятки 9. Кераміка роменської культури. <p>Література:</p> <p>Абашина Н.С. 2004. Ранньослов'янські житла поселення Обухів II. Археологія давніх слов'ян. Київ, с. 277-300.</p> <p>Абашина Н.С., Скиба А.В. 2003. Кераміка раннеславянского поселения Обухов VII в Киевском днепровье. Stratum, 5.</p> <p>Кравченко Н.М. 1979. Исследование славянских памятников на Стугне. Славяне и Русь. Киев, с. 74-92.</p> <p>Петраускас, О.В. 2019. Волинцевський комплекс ранньослов'янського поселення Обухів-2. Археологія, 1, с. 67-82</p>	2 год.

	<p>Петров В.П. 1963. Стецовка, поселение третьей четверти I тысячелетия н.э. (по материалам раскопок 1956-1958 гг. в Потясминье). Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 209-233.</p> <p>Приходнюк О.М. 1980. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI-IX ст. н.е. Київ: Наукова думка.</p> <p>Приходнюк О.М. 2005. Пастирське городище. Київ-Чернівці, Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. К., 1990.</p> <p>Петрашенко В.О. 1989. Волинцевська культура на Правобережному Подніпров'ї (за матеріалами Ходосівського поселення). Археологія, 2, с. 32-44.</p> <p>Сухобоков О.В., Юренко С.П. 1978. Этнокультурные процессы на территории Левобережной Украины в I тысячелетии н.э. Проблемы этногенеза славян. Москва: Наука, с. 31-57.</p>	
Семінар 7	<p>Райковецька культура VIII – X ст. Східнослов'янські племена напередодні утворення Києво-Руської держави.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Географія та система заселення. 2. Поселення та городища райковецької культури. 3. Житлобудівництво. 4. Поховальний обряд. 5. Керамічний комплекс. 6. Соціально-економічний розвиток слов'ян в останній чверті I тис. Торівля. 7. Літописні племена-княжіння. <p>Література:</p> <p>Брайчевський, М.Ю. 1968. Походження Русі. Київ: Наукова думка.</p> <p>Грушевський, М.С. 1991. Історія України-Руси. Том I. Київ: Наукова думка.</p> <p>Літопис руський. 1990. Київ: Либідь.</p> <p>Петраускас, О.В. 2019. Волинцевський комплекс ранньослов'янського поселення Обухів-2. Археологія, 1, с. 67-82</p> <p>Петрашенко, В.О. 1992. Слов'янська кераміка VIII-IX ст. Правобережжя Середнього Подніпров'я. Київ.</p> <p>Приходнюк, О.М. 1980. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI-IX ст. н.е. Київ: Наукова думка.</p> <p>Рафалович, И.А. 1972. Славяне V-IX вв. в Молдавии. Кишенёв: Штиинца.</p> <p>Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. 1990. Київ.</p> <p>Терпиловський, Р.В., Козак, Д.Н., Абашина, Н.С., Синиця, Є.В. 2011. Давні слов'яни. Археологія та історія. Київ.</p> <p>Залізняк Л.Л. 1996. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність Пам'ять століть, 2, с.2-14.</p> <p>Пріцак, О. 1997. Походження Русі. Том I. Київ: Обереги.</p>	2 год.
Самостійна робота	<ul style="list-style-type: none"> • підготовка наукової доповіді; • наукова стаття за темою дисертаційного дослідження обсягом 0,5 - 1 д.а. <p>МЕТА І ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ</p> <p>Головна мета проведення самостійної роботи полягає у необхідності більш широкого огляду тематики курсу з</p>	60 год.

	<p>використанням матеріалів періодичних видань, наукових праць, монографій з окремих питань дисципліни.</p> <p>Важливою складовою самостійної роботи аспірантів є виконання індивідуальних робіт.</p> <p>Виконання індивідуальних робіт має на меті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ закріплення знань теоретичного курсу; ☐ набуття навичок критичного аналізу джерел ☐ опанування вітчизняної й зарубіжної літератури із проблематики. 	
--	---	--

II.3. Література для вивчення дисципліни.

Для підготовки до семінарів та написання рефератів аспіранти можуть користуватися літературою наявною у Науковій бібліотеці Інституту археології НАН України, та [Електронною бібліотекою ВГО «Спілка археологів України»](#). Курс забезпечений посібниками та базовою літературою вказаною до кожного лекційного та семінарського заняття.

Абашина, Н.С. 2004. Ранньослов'янські житла поселення Обухів II. Археологія давніх слов'ян. Київ, с. 277-300.

Абашина, Н.С., Скиба, А.В. 2003. Керамика раннеславянского поселения Обухов VII в Киевском днепровье. Stratum, 5.

Ауліх, В.В. 1972. Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI-VII ст. в Західній Волині. Київ: Наукова думка.

Баран, В.Д. 1988. Пражская культура Поднестровья (по материалам поселения Рашков III). Киев.

Баран, В.Д. 1972. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. Киев.

Баран, В. Д. 1998. Давні слов'яни. Київ: Альтернативи.

Березовец, Д.Т. 1963. Поселения улличей на р. Тясмине. Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 145-208.

Брайчевський, М.Ю. 1991. Антська проблема в контексті візантійської історії. Археологія, 2.

Брайчевський, М.Ю. 1968. Походження Русі. Київ: Наукова думка.

Вакуленко, Л.В. 2010. Українські Карпати у пізньоримський час. Київ: ІА НАН УКРАЇНИ.

Винокур, І.С. 1999. Анти і склавіни у світлі нових археологічних досліджень. Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тис. н.е. Київ-Львів, с. 61-67.

Вернер, И. 1972. К происхождению и распространению антов и склавинов. Советская археология, 4.

Въжарова, Ж. 1976. Славяни и прабългари по данни на некрополите от VI-XI в. на териториата на България. София.

Грушевський, М.С. 1991. Т. I. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка.

Залізник Л.Л. 1996. Давньоруська народність: імперський міф чи історична реальність Пам'ять століть, 2, с.2-14.

Кравченко, Н.М. 1979. Исследование славянских памятников на Стугне. Славяне и Русь. Киев, с. 74-92.

Літопис руський. 1990. Київ: Либідь.

Любичев, М.,В. 2019. Ранняя история днепро—днепской лесостепи I—V веков. Харьков: Естет Принт. (Ostrogothica—Seri, 2).

Магомедов, Б.В. 2001. Черняховская культура. Проблема этноса. Lublin.

Мончинська, М. 2009. Велике переселення народів. Історія неспокоїної епохи IV та V століть. Київ: Софія.

Мишулин, А.В. 1941. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских авторов по VII в. н.э. Вестник древней истории, 1, с. 231-280.

- Обломский, А.М., Терпиловский, Р.В., Петраускас, О.В. 1991. Распад зарубинецкой культуры и его социально-экономические и идеологические причины. Киев: Институт археологии.
- Орлов, Р.С. 1985. Культура кочевников IV-VIII вв. В: Баран В.Д. (ред). Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н.э. Киев: Наукова думка, с. 98-105.
- Петраускас, О., Абашина, Н., Горбаненко, С. (ред.) 2024. *Відділу археології ранніх слов'ян — 50! Факти, люди, дослідження*. Київ: ІА НАН України.
- Петрашенко, В.О. 1992. Слов'янська кераміка VIII-IX ст. Правобережжя Середнього Подніпров'я. Київ.
- Петров, В.П., 1963. Стецовка, поселение третьей четверти I тысячелетия н.э. (по материалам раскопок 1956-1958 гг. в Потясминье). Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 209-233.
- Позднерубинецкие памятники на территории Украины (вторая половина I – II в. н.э.). Раннеславянский мир, 12, Москва: ИА РАН, 2010.
- Приходнюк, О.М. 1980. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI-IX ст. н.е. Київ: Наукова думка.
- Приходнюк, О.М. 2005. Пастирське городище. Київ-Чернівці.
- Приходнюк, О.М. 1998. Пеньковская культура. Воронеж: Воронежский университет.
- Приходнюк, О.М. 2001. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.). Київ-Чернівці: Прут.
- Петрашенко, В.О. 1989. Волинцевська культура на Правобережному Подніпров'ї (за матеріалами Ходосівського поселення). Археологія, 2, с. 32-44.
- Прицак, О. 1997. Походження Русі. Том I. Київ: Обереги.
- Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. 1990. Киев.
- Сухобоков, О.В., Юренко, С.П. 1978. Этнокультурные процессы на территории Левобережной Украины в I тысячелетии н.э. Проблемы этногенеза славян. Москва: Наука, с. 31-57.
- Рафалович, И.А. 1972. Славяне V-IX вв. в Молдавии. Кишенёв: Штиинца.
- Терпиловский, Р.В. 1986. Колочинская культура. Археология Украинской ССР, том III, Киев, с. 167-174.
- Терпиловский, Р.В. 2004. Славяне Поднепровья в первой половине I тысячелетия н.э. Люблин: UMCS.
- Терпиловський, Р.В., Козак, Д.Н., Абашина, Н.С., Синиця, Є.В. 2011. Давні слов'яни. Археологія та історія. Київ: Стародавній Світ.
- Хавлюк П.И. 1963. Раннеславянские поселения Семенки и Самченцы в среднем течении Южного Буга. Материалы и исследования по археологии СССР, 108, с. 320-350.
- Шишкін, Р.Г. 1996. Господарство, екологія та населення Середнього Подніпров'я кінця I – V ст.н.е. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Київ.
- Bierbrauer, V. 1999. Die ethnische Interpretation der Sintana de Mures—Černjachov—Kultur. В: G.Gomolka—Fuchs (Hrg.). Die Sintana de Mures—Černjachov—Kultur (Akten des Internationalen Kolloquiums in Caput vom 20. bis 24. Oktober 1995), Bonn, S. 211—238.
- Godlowski, K. 1979. Z badan nad zagadnieniem rozprzestrzenia slowian v V-VI w. n.e. Krakow.
- Werner, J. 1956. Beiträge zur Archäologie des Attila—Reiches. München.
- Petrauskas, O. V. 2003. Die Gräberfelder der Černjachov—Kultur von Kosanovo und Gavriločka — eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten. Bericht der Römisch—Germanischen Kommission, 83, S.224—351.

II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

Викладач курсу рекомендує користуватись відкритим програмним забезпеченням (*open-source software*). Зокрема:

1. Текстовий редактор (письмові роботи приймаються в форматі doc, odt). Приклад – компоненти LibreOffice.

2. Бібліоменеджер для роботи з списками літератури та бібліографічними посиланнями.
Приклад — Zotero.

Комунікація що до процесу навчання здійснюється через офіційну поштову скриньку викладача. На поштову адресу надсилаються електронні документи (файли практичної роботи та письмового завдання/есе). Час відповіді на лист — до 24 години. Листи і повідомлення можуть бути не опрацьовані у вихідні та святкові дні, а також в період з 21-00 до 9-00.

III. ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЮ

Поточний контроль знань здійснюється під час проведення семінарських занять і має на меті перевірку рівня засвоєння аспірантами певних розділів (тем) навчальної програми, пошуку й критичного аналізу джерел. Формами поточного контролю є семінарське опитування, заслуховування доповідей, дискусії; письмова дослідницька робота. Поточний контроль передбачає оцінювання кожного виду робіт, зазначених в «Умовах визначення навчального рейтингу», та здійснюється у відповідності до визначених критеріїв (див. наступний розділ). Мета поточного контролю – оцінити ступінь засвоєння теоретичного і практичного матеріалу та рівень знань аспірантів з відповідних частин дисципліни.

Рівень поточних знань оцінюється в балах по кожному із передбачених видів практичних завдань окремо:

- відповіді, участь у дискусії на практичних заняттях;
- письмові творчі (індивідуальні) роботи;
- підготовка і презентація дослідницької письмової роботи.

Згідно до методики рейтингової оцінки поточний рейтинг аспіранта розраховується як сума балів за всіма видами практичних завдань і наращується протягом семестру.

Аспіранти, поточні знання яких оцінені на “незадовільно” (0-40 балів), вважаються не атестованими і до екзамену з дисципліни не допускаються. аспіранти, які за роботу в семестрі та на екзамені набрали 41-59 балів мають право на перескладання.

Самостійна робота. Головна мета проведення самостійної роботи полягає у необхідності більш широкого огляду тематики курсу з використанням матеріалів періодичних видань, наукових праць, монографій з окремих питань дисципліни.

Важливою складовою самостійної роботи аспірантів є виконання індивідуальних робіт. Виконання індивідуальних робіт має на меті:

- закріплення знань теоретичного курсу;
- напрацювання навичок критичного аналізу джерел
- опанування вітчизняної й зарубіжної літератури із проблематики.

Вимоги до письмової дослідницької роботи.

Тему письмової роботи обирає аспірант, обов’язково погоджуючи її з викладачем. Письмова робота – самостійне дослідження питання/проблеми аспірантом, що демонструє його аналітичні здібності та вміння доходити самостійних висновків. Дослідник повинен поставити перед собою чітку мету та завдання, які намагатиметься розв’язати. Письмова робота не може бути переказом, реферуванням однієї або декількох праць. Письмова робота повинна передовсім базуватися на роботі з літературою (офіційні документи, монографічні видання, періодика та матеріали архівних фондів; візуальними джерелами: матеріалами археологічних колекцій). Заохочується посилання на/дискусія з лекційним матеріалом.

Обсяг письмової роботи: 0.5–1 авторського друк. аркуша (20.000-40.000) друкованих знаків з урахуванням пробілів та тексту посилань).

Вимоги до виносок: обов’язково робляться посилання на кожену цитату, що зустрічається в тексті, на кожен наведений факт (дата, подія, статистичні дані), що не є загальновідомим чи залишається дискусійним. Забороняється робити посилання на літературу/джерела, що не опрацьовуються аспірантом у ході дослідження. Будь-яка “прихована цитата”, тобто дослівна передача тексту без лапок (у тому числі в перекладі з іноземної мови), є плагіатом. Аспірант, плагіат якого у роботі доведений, отримує 0 балів за залік.

До списку джерел і літератури вносяться всі опрацьовані тексти, навіть якщо аспірант не робить на них посилань. Оцінюється не кількість опрацьованих джерел, а якість роботи з ними. Критерії оцінювання: вибір цікавої/дискусійної/проблемної теми; повнота її розкриття через досягнення поставленої мети й розв'язання сформульованих завдань; вміння працювати з джерелами, критично аналізувати їх; володіння історичною літературою та лекційним матеріалом; самостійність і глибина висновків.

Роботу слід надіслати на пошту викладача не пізніше ніж за 48 годин до заліку.

Орієнтовні теми для самостійної дослідницької роботи:

1. Генезис зарубинецької культури.
2. Система заселення та господарство зарубинецької культури.
3. Латенські впливи в старожитностях зарубинецької культури.
4. Планіграфія та житлобудівництво зарубинецьких поселень.
5. Керамічний комплекс зарубинецької культури та шляхи його формування.
6. Локальні особливості поховального обряду зарубинецької культури.
7. Планіграфія та хронологія зарубинецьких могильників.
8. Землеробство племен зарубинецької культури та його місце в господарстві різних регіонів.
9. Зміни в системі заселення та ландшафтних умовах пам'яток в пізньозарубинецький період та чинники, що їх викликали.
10. Лискований посуд в керамічному комплексі пізньозарубинецьких пам'яток, його асортимент та локальні особливості.
11. Зовнішня та внутрішня колонізація в пізньозарубинецький період.
12. Генезис київської культури.
13. Динаміка розвитку поселень Середнього та Верхнього Придніпров'я в першій половині I тис. н.е.
14. Проблема конструктивних особливостей жител київської культури з центральною „стовповою” ямою.
15. Черняхівські імпорти в київській культурі.
16. Лискований посуд в керамічному комплексі київської культури.
17. Поховальний обряд київської культури та його генезис.
18. Структура господарства носіїв київської культури та її локальні особливості.
19. Орне землеробство київської культури.
20. Промисли племен київської культури.
21. Господарчо-екологічна модель черняхівської культури.
22. Житла з печами-кам'янками в черняхівській культурі.
23. Гончарна технологія черняхівської культури та її походження.
24. Скляні келихи в черняхівській культурі.
25. Ліпний посуд в керамічному комплексі черняхівської культури.
26. Біритуалізм черняхівської культури: проблема генезису.
27. Проблема „християнських” поховань в черняхівській культурі.
28. Сарматські риси в черняхівському поховальному обряді.
29. Локальні особливості біритуалізму на черняхівських могильниках.
30. Проблема монетного обігу а ареалі черняхівської культури.
31. Міграційні явища на теренах Східної Європи в II-III ст. н.е.
32. Шляхи формування черняхівської культури.
33. Проблема локалізації германського населення в ареалі черняхівської культури.
34. Гермено-сарматські контакти в пізньоримський час.
35. Поліхромний стиль гунської доби та його генезис.
36. Гунська навала у Надчорномор'ї та міграції германських племен.
37. Феномен великих етноісторичних міграцій та його чинники.
38. Участь осілих племен в кочівницьких військово-політичних об'єднаннях доби Великого переселення народів.

39. Роль „кочових” імперій в розвитку євразійських торгівельно-культурних зв'язків.
40. Проблема участі слов'ян в гунській експансії кінця IV-V ст.
41. Топографічні умови та гідрографія пам'яток празької культури.
42. Генезис празької культури.
43. Гончарний посуд в ранніх комплексах празької культури.
44. Поховальний обряд празької культури та його локальні особливості.
45. Землеробство празьких племен.
46. Слов'янські городища VI-VII ст.
47. Топографічні умови та гідрографія пам'яток пеньківської культури.
48. Житла з відкритими вогнищами в пеньківській культурі.
49. Мископодібні посудини в керамічному комплексі пеньківської культури.
50. Поховальний обряд пеньківської культури.
51. Обробка кольорових металів у слов'ян VI-VII ст.
52. Візантійський тарний посуд на слов'янських пам'ятках VI-VII ст.
53. Дніпровські лісостепові скарби VII ст.
54. Гончарний посуд на слов'янських пам'ятках VII - VIII ст.
55. Орнаментальні мотиви в слов'янському металообробному мистецтві раннього середньовіччя.
56. Проблема дніпровсько-кримських зв'язків у ранньому середньовіччі за матеріалами могильників Південно-Західного Криму.
57. Роль кочових племен у слов'янській колонізації Балкан і Подунав'я.
58. Слов'янська колонізація степового покордоння у VI - VII ст.
59. Промисли в структурі господарства ранньосередньовічних слов'ян.
60. Підсічне землеробство ранньосередньовічних слов'ян .
61. Топографія пам'яток культури типу Луки-Райковецької.
62. Святилища райковецької культури.
63. Етапи формування гончарної технології райковецької культури.
64. Поховальний обряд культури типу Луки-Райковецької.
65. Проблема ототожнення літописних племен та слов'янських культур останньої чверті I тис.
66. Хронологія пам'яток волинцевської культури.
67. Гончарний волинцевський посуд та його походження.
68. Гончарні осередки Південно-Східної Європи VII-VIII ст.
69. Військово-політична організація слов'ян в ранньому середньовіччі.
70. Розвиток торгівлі у слов'ян в останній чверті I тис.
71. Слов'янське озброєння третьої чверті I тис.

Підсумковою формою контролю є залік.

Підсумковий контроль знань здійснюється шляхом складання письмового заліку.

До заліку допускаються аспіранти, які мають необхідний рівень поточних знань.

Залік проводиться в письмовій, за завданнями які складені на основі програми курсу та мають однаковий рівень складності.

На заліку аспірантам буде запропоновано дати розгорнуті відповіді на 3 обов'язкові запитання однакової складності, які вимагають вдумливого критичного опрацювання матеріалу усього курсу та додаткові запитання – максимально 30 балів.

За результатами складання заліку якість підсумкових знань аспіранта оцінюється за рейтинговою системою та трансформується в національну шкалу та шкалу ECTS.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток зарубинецької культури.
2. Житлобудівництво зарубинецької культури.
3. Керамічний комплекс зарубинецької культури.
4. Поховальний обряд зарубинецької культури.

5. Господарство племен зарубинецької культури.
6. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток пізньозарубинецького типу.
7. Керамічний комплекс пам'яток пізньозарубинецького типу.
8. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток київської культури.
9. Житлобудівництво київської культури.
10. Керамічний комплекс київської культури.
11. Поховальний обряд київської культури.
12. Господарство носіїв київської культури.
13. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток черняхівської культури.
14. Житлобудівництво черняхівської культури.
15. Керамічний комплекс черняхівської культури.
16. Поховальний обряд черняхівської культури.
17. Господарство населення черняхівської культури.
18. Етнічний склад населення черняхівської культури.
19. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток празької культури.
20. Житлобудівництво празької культури.
21. Керамічний комплекс празької культури.
22. Поховальний обряд празької культури.
23. Господарство празьких племен.
24. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток пеньківської культури.
25. Житлобудівництво пеньківської культури.
26. Керамічний комплекс пеньківської культури.
27. Поховальний обряд пеньківської культури.
28. Господарство населення пеньківської культури.
29. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток колочинської культури.
30. Житлобудівництво колочинської культури.
31. Керамічний комплекс колочинської культури.
32. Поховальний обряд колочинської культури.
33. Господарство населення колочинської культури.
34. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток культури типу Луки-Райковецької.
35. Житлобудівництво культури типу Луки-Райковецької.
36. Керамічний комплекс культури типу Луки-Райковецької.
37. Поховальний обряд культури типу Луки-Райковецької.
38. Господарство племен культури типу Луки-Райковецької.
39. Територія, топографічні умови та гідрографія пам'яток волинцевської культури.
40. Житлобудівництво волинцевської культури.
41. Керамічний комплекс волинцевської культури.
42. Поховальний обряд волинцевської культури.
43. Господарство населення волинцевської культури.
44. Найдавніші писемні згадки про слов'ян.
45. Географія венеців в творах римських авторів.
46. Ранньосередньовічні слов'яни за писемними джерелами.
47. Географія антів та склавинів за писемними джерелами.

48. Слов'янська колонізація Балкан та Подунав'я.

49. Слов'янські городища VI – VII ст.

50. Соціально-економічний розвиток слов'ян в останній чверті I тис.

III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.

Результати навчання	Методи викладання і навчання	Форми оцінювання
РН 02 Знання методів наукових досліджень та вміння їх використовувати на належному рівні; вміння вишукувати, опрацьовувати, аналізувати та синтезувати отриману інформацію (архівні джерела, наукові статті, науково-аналітичні матеріали, бази даних тощо).	Виконання аспірантами самостійних завдань. Методична організація та самоорганізація аспірантами прочитання та критичного аналізу фахової літератури. Написання аспірантами письмової роботи.	Перевірка якості прочитання та критичного аналізу аспірантами фахової літератури. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 03 Знання теорії і розуміння методології системного аналізу, принципів застосування системного підходу при дослідженні соціально-економічних процесів та явищ, вміння використовувати методологію системного аналізу у сфері археології та антропології;	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 07 Знання, розуміння, вміння та навички використання правил цитування та посилання на використані джерела, правил оформлення бібліографічного списку, розуміння змісту і порядку розрахунків основних кількісних наукометричних показників ефективності наукової діяльності.	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 08 Знання історії розвитку соціально-економічних та історичних процесів; концептуальних засад охорони археологічної спадщини; реконструкції етнокультурної історії населення сучасної України; деталізація давньої історії України; стратегічних на-	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.

<p>прямів удосконалення методики проведення археологічних досліджень.</p>		
<p>РН 09 Знання у виявленні локальних особливостей розвитку окремих регіонів України у доісторичний період; антропологічного складу населення України у різні історичні періоди; побуту та умов життя давнього населення від появи людини на території сучасної України до XXI ст.; міграційних тенденцій у давнину на території сучасної України та їх комплексний аналіз;</p>	<p>Виконання аспірантами самостійних завдань. Методична організація та самоорганізація аспірантами прочитання та критичного аналізу фахової літератури. Написання аспірантами письмової роботи.</p>	<p>Перевірка якості прочитання та критичного аналізу аспірантами фахової літератури. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.</p>
<p>РН 10 Знання закономірностей розвитку продуктивних сил давніх суспільств; світогляду давніх суспільств за даними археологічних досліджень; системи розселення та функціонування соціально-історичних організмів давнини на території сучасної України у різні історичні періоди та виявлення закономірностей; розвитку матеріальної культури давніх суспільств, що мешкали на території сучасної України від появи людини на території сучасної України до XXI ст.</p>	<p>Практичні роботи. Робота у мінігрупах та парах під час занять.</p>	<p>Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.</p>
<p>РН 11 Вміння класифікувати типи матеріальної культури давніх суспільств; використання природничих методів дослідження для комплексної характеристики</p>	<p>Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.</p>	<p>Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.</p>

<p>давніх суспільств; реконструювати господарські структури давніх суспільств та хід соціально-історичного процесу; визначати пріоритетні напрямки розвитку історичної науки.</p>		
<p>РН 12 Знання методологічних питань вивчення давньої історії за матеріальними залишками; розвитку сільського господарства протягом часу існування відтворювальної економіки на теренах України; історії та ролі металургії давніх суспільств; напрямів удосконалення технологій давніх виробництв(обробки каменю, кістки, шкіри, дерева, виробництва скла тощо);</p>	<p>Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.</p>	<p>Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.</p>
<p>РН 14 Вміння будувати демографічні моделі розвитку відмінних типів суспільств минулого (кочовики, землероби тощо); проводити кластерний та факторний аналіз даних для виявлення спорідненості давніх людських об'єднань.</p>	<p>Практичні роботи. Написання аспірантами письмової роботи. Письмова дослідницька робота, що розвиває основні тези доповіді на семінарі. Семінарські обговорення.</p>	<p>Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.</p>
<p>РН 15 Знання методологічних принципів дослідження соціальної сфери суспільного життя у археології; давнього ремесла за археологічними даними; методології пізнання антропогенезу; основних індикаторів різних шляхів генезису та розвитку політичних підсистем у давніх суспільствах; основних ознак міграцій давніх племен.</p>	<p>Практичні роботи. Робота у міні-групах та парах під час занять.</p>	<p>Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.</p>

<p>PH 16 Знання основних сучасних методик та підходів археологічного дослідження; теоретико-методологічних основ реконструкції давньої історії за матеріальними залишками; вміння визначати специфічні риси різного типу соціумів давнини; обґрунтовувати перспективні напрями модернізації методів археологічного дослідження та концепцій національної ідентичності.</p>	<p>Практичні роботи. Робота у міні-групах та парах під час занять.</p>	<p>Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.</p>
---	--	--

III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.

Види робіт/форми контролю	Кількість робіт	Максимум балів за заняття/вид роботи	Разом
Семінарські заняття	7	5	35
Самостійна робота	1	25	25
РАЗОМ (за роботу у семестрі):			10
Залік			30
РАЗОМ			100

III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.

Види робіт	Кількість балів	Критерії оцінювання
<i>Семінарське заняття</i>	2	Доповнення
	4	Відповідь із використанням основної літератури (з урахуванням повноти відповіді)
	5	Відповідь із використанням основної та додаткової літератури (з урахуванням повноти відповіді)
<i>Самостійна робота</i>	0	Завдання не виконане або містить плагіат.
	1–10	Завдання виконане не повною мірою; автор не виявляє навичок аналізу і логічного та послідовного викладу; подекуди припускається помилкових суджень; робота не вичитана й оформлена неналежним чином.
	11-24	Автор демонструє достатню обізнаність із програмним матеріалом дисципліни та вміння логічно і послідовно викладати свої судження на письмі. Разом із тим, завдання виконане недостатньо повною мірою; роботі бракує аналітичного характеру.

	25	Завдання виконане вчасно і повною мірою; автор демонструє належний рівень знання і розуміння програмного матеріалу дисципліни; виявляє аналітичні здібності, здатність до самостійного, системного, логічного і послідовного мислення. Робота вчасно подана й оформлена у відповідності до вимог.
--	----	---

III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

За шкалою ОНП	За національною шкалою		За шкалою ECTS
	Екзамен	Залік	
91 – 100	5 (відмінно)	Зараховано	A (відмінно)
81 – 90	4 (добре)		B (дуже добре)
71 – 80			C (добре)
66 – 70	3 (задовільно)		D (задовільно)
60 – 65			E (достатньо)
30 – 59	2 (незадовільно)	Не зараховано	FX (незадовільно – з можливістю повторного складання)
1 – 29			F (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)

IV. ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Виконання навчальних завдань і робота в курсі має відповідати вимогам викладених у законах України «[Про авторське право і суміжні права](#)», «[Про освіту](#)», «[Про наукову і науково-технічну діяльність](#)», «[Про науково-технічну інформацію](#)», «[Про вищу освіту](#)» та «[Положення про організацію освітнього процесу для аспірантів та здобувачів ступеня доктора філософії поза аспірантурою у Інституті археології НАН України](#)» затвердженого Вченою радою Інституту археології НАН України 15 червня 2017 р. Протоколом №6.

Розробники курсу очікують, що всі учасники є апріорно є рівноправними колегами які здійснюють самостійні дослідження. Усі матеріали включно з наданими електронними копіями публікацій надаються виключно з навчальною метою і не можуть бути поширені чи використовуватись поза межами навчальних завдань курсу, або третіми особами.

У разі неможливості з поважних причин бути присутніми на лекційному занятті аспіранти зобов'язані повідомити викладача про це. Матеріал пропущених лекційних занять повинен бути відповідним чином опрацьований. Відсутність аспіранта на семінарському занятті зобов'язує його виконати додаткове завдання з тематики курсу.

Затверджено

Вченою радою Інституту археології НАН України
Протокол № 7 від 22 червня 2022 р.